

YÖNETİM ŞEKLİNE KELAMİ AÇIDAN GÜNCEL BAKIŞ AN UPDATED LOOK OVER MODEL OF GOVERNANCE FROM THE PERSPECTIVE OF KALAM Sefa BARDAKÇI*

Öz

Tarih boyunca yönetim, yönetici ve yönetim şekilleri üzerinde tartışmalar devam etmiştir. Bu konuda eserler verilmiştir. İslam dünyasında devletler kurulmuş devletler yıkılmıştır. Yöneticiler gelmiş gitmiştir. Yönetim şekilleri üzerinden tartışmalarla mezhepler kurulmuş Müslümanlar bu sebeple ayrılmışlardır. Bunlardan bir kısmı siyasi kimlik olarak kalırken bir kısmı da dini kimlik olarak kalmışlardır.

Siyasiler veya mezhep uleması içinde birçokları farklı görüşler ileri sürerek konuya çözüm aramışlardır. Tüm bunlar İslam kültür ve medeniyetinin zenginliği olarak tarihte ve günümüzde yer etmiştir. Yönetim modelleri üzerinde tedrici de olsa bir gelişme kaydetmiştir. Müslümanların tarihte ve günümüzde yer edinmesinde büyük önem taşımıştır. Bu çalışma Matüridi Mezhebinin yönetim ve yönetici modeline nasıl baktığını daha çok Ebu Muin en-Nesefi (V. 1115) kanalıyla tanımaya yöneliktir. Bu arada konunun anlaşılması için diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmiştir. Daha çok günümüzde Müslüman ülkelerin yönetim ve yönetici modellerinden kaynaklanarak dünya ile entegrasyon sağlayamayışından mütevellit yeni yönetim modeli arayışlarına göz atmıştır. Bunlardan itikadi olup olmadığına karar verilecek hususlara temas etmiştir. Hz. Peygamberin insanlığın dünya ve ahiretini huzur ve saadete sevk etmek için esaslar getirdiği bilinmektedir. Kalam âlimleri itikadi olanla olmayanı ayırtmalıdır. İnsanlığın önünü açıcı araştırmalar yapılmalıdır. Hz. Peygamberin peygamber olmakla beraber yönetici olduğu kalam âlimlerinin örnek alabileceği en önemli delillerindendir.

Müslüman halklar üzerinde din baskısı yapılarak dinin kesin hüküm vermediği konuları akide konusu ittihaz edilerek gelişmenin önüne engel koymanın yanlışlığını ortaya koymaktadır. Bu arada yönetim ve yönetici modellerine değinilerek konu kıyas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Akide, Yönetici, Yönetim, Yönetim Şekli, İmamet, Halife.

Abstract

Throughout history, debates have continued over the form of governance and leader's features. In Islamic world, many states have been established, yet many have been overthrown. Many leaders came and gone. Many sects have been established through discussions over the forms of governance because of which Muslims have been separated. Some of them remained as political identities while others remained as religious identities. Many from politicians or scholars of sects have been in search of solutions to the issue by introducing different opinions. All of these have taken place in past and today as a richness of Islamic culture and civilization. There has been some progress on different models of governance, even if it is gradual. This progress had a great deal of importance for Muslims in making history in past and today. This study describes the view of Maturidism on models of governance and leader mainly through Ebu Muin al-Nesefi's (C. 1115) channel. In the meantime, opinions of other sects have also been given place in the study for the purpose of understanding the subject. The present study looks for a new model of governance as Muslim countries have difficulty in establishing an integration with the modern world because of the models of governance they follow. It also investigates whether the models of governments are subjects of Islamic creed. It is well-known that the Prophet Muhammad brought principles to guide the humanity in their path to achieve peace and happiness both here and hereafter. In this context, they are subjects of Kalam but not in detail. The case of the Prophet Muhammad, being the head of the state along with being a prophet, is one of the most important evidence that scholars of Kalam use in their discourse on the relevant matter.

The study also argues that preventing Muslim countries from being developing by dictating some religious judgments that are not certainly made by religion to Muslims is a wrong approach.

Keywords: Kalam, Creed, Leader, Governance, Model of Governance, Imamah, Khalifa.

GİRİŞ: NÜBÜVVETİN EVRENSEL BİR HAYAT ÖNERMESİ

Nübüvvet Allah'ın insanların hayrına bir lütfudur. Bu lütuf âlemlere rahmet olarak gönderildiği ifade edilen Hz. Peygambere Kur'an'da atfedilmiştir. Peygamber insanların hayatının hemen hemen bütün aşamalarını kapsayan genel esasları beyan etmiştir. Bunlardan biri de şüphesiz ki yönetim konusudur.

Yönetimle ilgili hususların detayları Kur'an ve sünnette açıklanmamakla beraber ana hatları belirlenmiştir. Bu bağlamda yönetici ve yönetim şekli konusu tarihin her döneminde tartışılmıştır. İslam tarihinde de en dikkat çekici konulardan birisidir. Yönetim kalam ve tarihinin konuları arasında incelenmiştir. Kalam ilmi yönetim konusunu kendisine malzeme konusu yapmakla beraber akait ilminde de inanç esasları içinde kısaca izahatta yer almıştır.

Akait ilmi açısından yönetim konusu inanç esasları olarak nitelendirilmemiştir. İnanç esaslarından da sayılmamıştır. Ama imameti inanç esaslarından sayan mezheplere karşı cevap mahiyetinde 'söz edilmesi icap etmiştir' diyerek az çok konu olmuştur. Kalam tarihi içinde de kalamcılar bu konudan söz etme ihtiyacı duymuşlardır.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

İmamet yani yönetim konusu konuşuldukça akait ve kelâmı ilgilendiren bir yön ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma da bu münasebetle yönetim konusundaki mezhep ve şahısların görüşlerini ele almak suretiyle ortaya çıkan durumu güncellemeye yöneliktir.

Konuya bir de peygamberliğin evrensel olması yönünden bakıldığında peygamberin tebliğ ettiği konulardan olan inanç ve hükümlerin bütün insanlığı ilgilendirmesi anlamı ortaya çıkar.

Evrensel olan bir müessese, maksadına ulaşmadığında hikmete mebnî olmamakla malul olur.¹ Bu sebeple Allah'ın emir ve yasakları Kelâm Tarihi'nde yönetim konusu imamet bahsinde incelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle Ehli Sünnetin ve Matüridi mezhebinin bakışıyla güncelleme amaçlanmıştır. Konu Ebu'l-Muin Neseffî'nin (V. 1115) yönetim konusundaki kelâmî görüşleri, inanca etkileri bakımından incelenmiş ve diğer ilgili alimlerin görüşleriyle açıklanmıştır.

Neseffî'nin görüşleri ile birlikte diğer bilim adamlarının yönetim görüşleri ve teorilerine göre bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır.

A. YÖNETİM

Allah, insanlara dünya işlerini düzenleme konusunda yönetici seçmelerini emretmiş midir, emretmemiş midir? Emretti denilirse emretmesine dair dini deliller ve dini delillerin gerçekten emredildiğine hamledilme veya başka anlamlara da hamledilmelerinin imkanı tartışılmıştır. Bu görüşün tersine Allah insanların kendi işlerini düzenlemelerinde bir yöneticiye gerek duymamıştır denilirse, yöneticiye gerek duymamanın gerekçeleri konusunda Kelâm alimleri de tartışmışlardır. Ki azınlık bir harici grup bu iddiada bulunmuş ama görüş kabul görmemiştir.

Bu münasebetle Kelâm İlmi'nin konuları arasına 'imamet' konusu konu başlığı (Bab) olarak girmiş ve bu başlık altında konu detaylandırılmıştır.

a. Müslümanlar İçin Yöneticinin Gerekliliği

Dini deliller bakımından bir yönetici tayini hususunda farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da aklen yönetici tayin etme zorunluluğu insanoğlu için kodlanmış görülmektedir. Bu münasebetle Kur'an ayetleri üzerine bir de aklen zorunlu olduğu süreci bina edilmektedir. Başka bir ifadeyle akıl ve nakil arasında muvafakat oluşmuştur. Yönetim şekli üzerine detaylı bir anlatım olmaması sebebiyle Kur'an'da yönetim şekli yoktur gibi bir algı olduğu yadsınamaz. Fakat ilim insanlarıncı böyle düşünülmemektedir. Aslında Hz. Peygamberin hicret öncesi akabede görüşmeleri ve ön şartları yönetim modelinin nasıl olması gerektiği hususunda en önemli ipuçlarıdır. Dirayetli, bilgili, güvenilir, adil ve siyasi becerisi olan kimseler yönetici şartlarını haizdir. Hz. Peygamber'de bu vasıflar bulunmaktadır, hatta daha fazlasıyla. 'Allah emanetleri ehline tevdi etmenizi emreder. İnsanlara hükmedildiğinde adaletle hükmetmeyi, Allah en iyiyi vazeder, işiten ve görendir.'² Adaletli olmayı emrederken adil sistemi önerdiğini kabul etmeliyiz. İnsan için bu yönetim ise yönetimde zimnen adalet vurgusudur. Ama şunu ifade etmek gerekir ki halife konusu akait konusu değildir. Herhangi bir kimse imam konusunda ihmalkâr davranması ona zarar vermez³ denilmiş oluyor. Akait konusu olmasa da ümmet için lüzumu âlimlerce ifade edilmektedir.

Ehliyetli idareci şartından hareketle sistemin ehliyetli kişileri yönetime taşıyıcı olması da önemli yönetim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü hilafet halkın ihtiyacını karşılayan bir işe yöneliktir.⁴

İman edenlerin Allah'a ve resulüne itaat etmesinin yanında Müslümanların kendilerinden olan emir sahibi yöneticilerine itaat etmeleri emredilmektedir. Sorunların ise Kur'an ve Sünnet yoluyla halledilmesi yöntemi vurgulanmaktadır. Böyle bir yöntem Allah'a ve ahiret inancına sahip kimselerin vasfıdır. Sonuç olarak bereketli ve tafsilatı en güzel sistem olduğu da teyit edilmektedir.⁵ Kur'an'da Nisa suresi 58. ayetten sonra yöneticiye itaat ile ilgili 59. ayet takip etmektedir. Öncelikle yöneticiye itaat tekit edildikten sonra diğer açıklamaların takip etmesi yerine bu yol tercih edilmiştir. Bu durum aklen zaruri olan bir halin üzerine bina edilen hükmü ifade etmektedir.

İnsanların bir yerde toplu olarak yaşadıkları mekânlarda sosyolojik olarak birlik ve dirliklerini sağlayacak yönetici etrafında toplandıkları görülür.

Müslüman topluluk yönetici vasıtasıyla Kur'an'daki Allah'ın hükümlerini sağlamaktadır. Bu temel haricinde yönetici sınırların korunması, sınır tecavüzlerinin engellenmesi, ordunun donatımı gibi dış güvenliği sağlayıcı tedbirleri alır. Ayrıca hırsızlık ve gaspın önüne geçilmesi, yol kesmenin engellenmesi gibi konuları icra ederek iç güvenliği sağlar. Zekâtın toplanması, çevrenin korunumu ve ganimetlerden Allah'ın fey'i olanı taksim etmek gibi mali disiplini ve tabiat varlıklarını koruyucu önlemlere başvurur. Cuma ve bayram namazlarını ikame ederek ibadet yoluyla sosyal barışı tesis eder. Yönetici savaş ve kan davalarına

¹ Abduh, Muhammet (1969). *Risaletu't-Tevhid*, İskenderiye: Muhammet Vecih Bekri Hediyesi, s. 84.

² Nisa, 4/58.

³ Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn (h. 1369). *Kitâbu'l-İrşâd*. Mısır: M. Yusuf Musa ve Abdülmümin Neşri, s. 126.

⁴ Bardakçı, Sefa (2018). *El-Kıfaye Fi'l-Hidaye Tercemesi*. Ankara: SAGE Yayınları, s. 89.

⁵ Nisa, 4/59.

sebebiyet vermeyecek şekilde hukuk önünde şahitleri dinler ve tartışmaları durdurur, cezaların infazı için gerekeni yapar. Velileri olmayan bay ve bayanların evlenmelerinde rol almak⁶ gibi ailevi birçok önemli hususu çözer.⁷ Anlaşıldığına göre bu talepler modernize edilmektedir.⁸

b. Geçmiş Mezheplerce İmamet Gerekliliği

Mezheplerin müntesipleri imamet konusunda kendi asıl görüşlerinden hareketle açıklamalarda bulunmuşlardır.

Mutezile mezhebi, yukarıdaki maddelerin gerçekleşmesinin ancak imamla mümkün olacağına ehli beytin icması ile delil kılmaktadır.⁹

İmamiyye, imama ihtiyacı şeriatın imam tarafından sağlanmasına bağlamaktadır.¹⁰ Şeriatın kitap ve sünnetle sabit olduğu göz önüne alındığında anlamsız bir imamet gerekliği ifade edilmiş denilebilir. Kur'an parçalanmaya davetiye yapmadığı gibi birliğe çağırır.

İmamiyye'nin hilafetin gerekliği için ortaya koyduğu bu manadaki gerekçe günümüz modern devlet anlayışlarında da mevcuttur. Yunan felsefesi ve eski Yunan uygulamalarında siyasal sistemler, monarşi, oligarşi, demokrasidir.¹¹ Bu felsefi disiplinlerin uygulamalarında yönetim modelleri üzerinde övgüyle bahsedilirken yerici ifadeler kullanılmazken Batılılar bu sistemlerin ıslahına çalışmışlar belli oranda başarılı olmuşlardır. İtikadi bir gereksinim olmayan yönetim şeklini dogmatik asla dönüştürmek dine yapılan bir tahrip olabilir. İslam dinine halkın mal, can ve dininin muhafazasının sağlanması gibi bir gerekçeye dayanarak kurulan demokratik yönetim yine halkın özgürlüğünü sağlamak adına seçilenlerin halk adına yaptığı meclisteki tasarrufunu gayri adil bile olsa göz ardı edip halkın can, mal ve dini gibi kutsal haklarının gasp edilmesine sessiz kalmaz. Hukuki olarak yönetici bunlar yönetim ve yöneticinin sorumluluklarındandır. Halkın malı ve canına saldırıda bulunan suçlular cezalarını çekmelidir. Aslında halkın özgürlüğü sistemleştirilip yine halkın hakkının gaspına neden olunmaz. Şeriatın korunması adına şeriat muhafızı olarak imam tayinini sistemleştirmek halkın dinini yönetici yoluyla yozlaştırmaktır. Bu hususlar yönetime bağlı halkın refahını tehlikeye atmaktadır.

Yönetim konusunda anlaşmazlıkların içinde en önemli sebeplerden biri İslam ismi anılmadan yönetimsizlik yolunu açmaktır, çözümü de aynı şekilde dinsel kavramların akide gibi sunulmasına fırsat tanınmadan bu kaosu önünün kesilmesini sağlamaktır.¹² Bu cümleye Osmanlı yöneticilerinden Abdülhamid'in aşırı saldırıya mahkûm edilmesi örneği verilebilir.

c. Sosyolojik Açıdan Halife Seçimi

Yönetimde din olur veya olmaz diye bir şart yönetimde ekonomi olur veya olmaz, yönetimde asker olur veya olmaz gibi şartlar koymanın uygunsuzluğuyla eşdeğerdir.

Yönetim biçimlerinde din şöyle böyle yer almıştır. Din yer alamaz diye bir yargı olmamıştır. Feodalite ve krallıklar da bunun içindedir.¹³ Yönetimde din nasıl bir akide tayinine izin vermiyorsa yönetim de dindarların haklarında bir dogma oluşturmaz.

İnsanlar işlerini halletmek için birlik olma ihtiyacını duymaktadırlar. İnsanların tek başına dünya işlerini tamamlamaları imkânsız gözükmektedir. Hal böyle olunca Hazreti Peygamber'in 'Üç kişi sefere çıkarsa onlar birinin emrine tabi olsunlar'¹⁴ hadisini hatırlamamak mümkün değildir.

Yönetimler sosyal hayatın düzenli şekilde yürümesini sağlamak amacıyla ortaya çıkan komplike bir düzendir. Bu sebeple siyasal sistemler sosyal sistemin gereğidirler.¹⁵ Sosyal sistemin gereğinin dışında işletilen yönetimler başarılı olmaktan uzaktırlar. Sosyal akışın dışında işletilen yönetimler o toplumun akışını tersine zorladığından yük olmaktan öteye gidemez.

Bu hadisle seferde bir başkan seçilmesi gerektiği anlaşılrsa da topluluk hükmünde olduğunda bir başkan etrafında işlerin yürütülmesine yönelik uyarı denilebilir. Müslümanların dini görevlerinden olan iyiliğin emri ve kötülüğün nehyi vazifesi ile cihad gibi önemli hususların icrası için güçlü bir idareye ihtiyaç duyulmaktadır, bu da idareci seçiminin lüzumunun göstergesidir. 'Altmış yıl kötü bir idareci, idarecisi

⁶ Neseî, Ebu'l-Muin (1993). *Tebziratü'l-Edille*. Tah. Klaud Selame, II Cilt, Dimeşk, s. 823; Sezen, Yümni (1990). *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*. İstanbul: Marmara İlahiyat Yayınları, s. 139; Ammara, Muhammed (2000). *Mu'tezile ve Devrim*, İstanbul: Ekin Yayınları, ss. 17-26.

⁷ Bkz. Bardakçı, *El-Kıfaye Fi'l-Hidaye Tercemesi*. s. 87.

⁸ Maverdi, Ebu Hüseyin Ali b. Muhammed (1989). *Kitabü'l-Ahkami's-Sultaniye ve'l-Velayati'd-Diniye*. Tah. Dr. Ahmed Mübarek, Kuveyt: Mektebetü İbn Kuteybe, s. 22.

⁹ Kadı Abdülcebbar (1996). *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*. Tah. Abdülkerim Osman, Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, s. 751.

¹⁰ Kadı Abdülcebbar (1996). *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*. Tah. Abdülkerim Osman, Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, s. 751.

¹¹ Aydın, Mustafa (2005). *Siyasetin Sosyolojisi Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, s. 215.

¹² Hilmi, Mustafa (2004). *Esraru'l-hafiyye*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, s. 67.

¹³ Aydın, Mustafa (2005). *Siyasetin Sosyolojisi Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, s. 219.

¹⁴ Ebu Davut, Süleyman B. Eş'as (1952). *Cihad. Sünen, I-II*, Kahire.

¹⁵ Aydın, Mustafa (2005). *Siyasetin Sosyolojisi Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, s. 216.

olmayan bir gece geçirmekten daha iyi' sözüyle anlatılmaktadır. Anlaşılmaktadır ki Müslümanlar idareci olmadan kaldıklarında yukarıda geçen uygulamalardan mahrum kalmışlar, mağduriyetler yaşamışlardır.

d. Yönetici Olmada Tahdidin Getirdiği Zararlar

Kelam ilmi kriterlerinde imamet konusu itikat konusu olmadığına göre imamın kim olduğu her ne suretle olursa olsun kurallarına uygunluğu Müslümanlarca onaylanmadıkça dikte edilemez.

Bu konuda Zeydiye'nin Caridiye kolu Hz. Hasan ve Hüseyin sülalesinden âlim ve şecaat sahibi kim olursa şura yollu imamdır. Hatta bu meyanda her Fatimi ailesi kılıcıyla imamet yolunda mesafe kaydetmiş ise imameti sahihtir¹⁶ diyerek farklı kişilerin imametini bir anda kabul etmişlerdir. Böyle bir tahdidin Müslümanların icmasına ne derece ittiba olduğu ortadadır. İtikadi bir değer yüklemek zarara yol açar.

İmametin ümmeti temsili düşünüldüğünde bir kabile ve ırka ait imamet iddiasının anlamsızlığı ortaya çıkmaktadır. Ümmet bırakılır da bir soy sopun yöneticiliğine sıcak bakılırsa kavramsal anlamıyla İslam ümmetinin imameti ortadan kalkar. Kabile devletçiliği hâkim olur. Günümüzde İslam ülkelerinin yönetimi bir tür kabile devletleridir. Bu şekildeki yönetimi Müslüman olmayan ülkeler savunmakta ve halkı Müslüman olan uluslara telkin etmektedirler. Birden fazla imam İslam ülkelerinin menfaatini sağlamaz. Hz. Ebubekir de (V. 634) ikili halifeliği bir kında iki kılıç bulunmaz diyerek uygun görmemiştir.¹⁷ Farklılık olsa olsa ancak o ülkenin halklarını temsil eder. Bu ülkelerin yöneticileri ittifak etmedikçe Müslümanlar bir tehlike anında tehlikeden salim olamazlar. Bir vakia vardır ki İslam ülkeleri parçalı ülkelere oluşunca birlik olmanın kurallarını inşa edici adım atmalıydılar. Bir anda imamet iddiasıyla Müslümanlar arasında tefrika ve kaosu körüklememelidirler. Görüldüğü üzere imamet meselesinde yönetim şekli ve yönetici konusu mümkünler arasındadır. Mesailden değildir.

e. Yöneticiyi Bekleyen Tehlikelerin İtikadi Yorumu

Yönetim ve yöneticilik itikadi bir konu olmadığına göre yönetim de yönetici de itikat konusunda mubah bir eyleme girdiklerinden halleri de meşrudur. Yönetici yönetim şeklinden kuvvet olarak hayra veya şerre yönelme muhtariyetine sahiptir.

Yükselme duygusu yöneticiyi yönetime taşıyan duygulardandır. Bu duygunun pratiğe dönüşmesi için fasit yollara başvurmak halkın günlük hayatını ve haklarını riske atmaktadır. Firavun ve Karun örneği bunun en açık iki göstergedir. İnsanlar bu duygularını tatmin etmek için yönetim kademesinde yükselir. Hedefine kavuşur, icraatını bu duyguların tatminine hasreder. Bu duygu 4 şekilde yorumlanabilir.

Birincisi, yükseklik duygusu ve fesat ikisi birden mevcuttur.

İkincisi, yükseklik duygusu vardır fesat etme yoktur.

Üçüncüsü, fesat etme vardır, yükseklik duygusu yoktur.

Dördüncüsü, fesat etme olmadığı gibi üstünlük duygusu da yoktur.¹⁸

Bu dört unsur içinde inkâr olmadan vukua gelen kötülüklerin günahı vardır. Ama ne zaman ki yönetimi ele geçirme adına inancın temellerini yıkarak inkâra tevessül etmişse bu kimselerin amaçlarına ulaşmaları güzel bir şey ama yaratıcı katında rızayı ilahiden mahrum kalmaları ise itikat açısından en kötü şeydir.¹⁹

f. Yönetici Gerekliliği

Sahabenin imam talebi ve nasbında ihtilafa düşmeyip bilakis Hz. Ebu Bekir'in²⁰ halife olarak tayininde icma gerçekleşince hilafete bir kişinin tayininin vacip olduğu anlayışı hâkim olmuştur.

Artık bu oluşan icmadan sonra Ebu Bekir Esam (V. 816) ve Hişam b. Amr (V. 833) gibi Kaderiyye mümessillerinin görüşlerine itibar edilmemesi gerektiği söylenmektedir. Bunlara göre imam nasbı vacip değildir.²¹ Onların delillerine göre insanlar zulümden el etek çekerlerse imam nasbına da gerek duyulmaz.²² Sözü geçen kimselerin toplumsal bir kaosun olmaması halinde yöneticiye gerek duyulmamasına taraftar olması modern dönemde uygulanması mümkün görülmeyen bir iddia olur. Yedi milyarı bulan dünya nüfusu karşısında insanların yönetimi konularında da farklı maddeler eklenmiş durumdadır. İletişim ve bilişim alanındaki devasa gelişmeler ile uzay sanayii ve uzayın kullanımı bu işin cabasıdır. Ulaştırma ve turizm alanlarındaki baş döndüren faaliyetler küresel bazda ülke yönetimlerince bu alanların yönetimini gerektirirken ülke yönetimi üzerinde yeni yönetim biçimlerinin varlığını gerektirmektedir. Yönetici gereksizliğine dayanan yönetim teorisi adına ileri sürülen illetin bir değerinin olmaması gerekir. Klasik

¹⁶ İci, Kadı Abdurrahman Ahmet (Trsz). *el-Mevakif Fi İlmi'l-Kelam*, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, s. 400.

¹⁷ Bardakçı, *El-Kıfaye Fi'l-Hidaye Tercemesi*, s. 87.

¹⁸ Bkz., İbn Teymiye, Ebu'l-Abbas (1983). *Es-Siyasetü's-Şer'iyye*. Birinci Baskı, Beyrut: Darü'l-Afaki'l-Cedide, s. 141.

¹⁹ Yazır, Muhammed Hamdi (Trsz). *Elmalı Tefsiri*. X Cilt, İstanbul: Eser Kitabevi, VIII, 5658.

²⁰ Kutluay, Yaşar (1965). *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*. Ankara: AÜF Yayınları, s. 28.

²¹ Neseî. *Tefsira*. II, 823.

²² Haricilerden Muhakkime kolu nasb-ı imam ehem mühem olmayıp imam hiç olmasa da caizdir derler. Giridi, Sırrı (h. 1303), *Arâu'l-Milel*, İstanbul: Maarif Yayınları, s. 165.

dönemin klasik taleplerine artık modern dönemin modern talepleri eklenmesi gerekmektedir. Habarnas'a göre çağımızda bir sistemden bahsedilemez, çünkü teknolojiler sistemleri etkilemektedir demektir.²³ Bu tespit halkların haklarının modern güçlerin elinde çeşitli yorumlarla alındığını doğrulamaktadır. Basın özgürlükleri bastırıyor din ise hukuka başvuru ister, aksi halde insan hakkının karşılığını Allah'a bırakıyor. Bu olumsuzluklar milletlerin gelişmesini maddi ve manevi bakımdan durdurmaktadır. Bu bakımdan incelendiğinde günümüz sistemleri az gelişmiş veya gelişmiş sistemlerdir tasnifine bizi götürmektedir.²⁴ Hz. Peygamber sonrası sahabeler bu konularda hassas olmalarına karşın halife seçimine katılmışlardır. Bu katılım itikada dair zorunluluk değil ihtiyaca daırdır.

Çünkü sahabe şeriatın helal kılmadığı şeylerden kaçınmakta çok hırslı, kadir ve kıymet bakımından yüksek mevkide idiler. Yine zulümden en çok korkan onlar idi. Her şeye rağmen imam atama konusunda kendilerini müstağni hissetmediler. Demek ki, imam ataması gereksiz anlamındaki vacip olamaz diyenlerin görüşleri bir anlam taşımamaktadır. Hz. Ebubekir Beni Saide toplantısından sonra hilafet konuşmasından fuhuş gibi kötü illetlerin milletleri yok edeceğini dile getirerek bir an önce halifenin seçilmesinin yararını belirtmiştir. Bu arada ashap ister Ensar ister Muhacir tarafı olsun siyasi dini konuşmalar yaparak toplumun maslahatını önemseyen bir girişimde bulunmuşlardır. Dini konuşmaların hiçbirinde halife seçiminde farz olan zorunluluk ortaya konulmamıştır. Faziletli olma ve maslahata yönelik tutum ağır basmıştır.

Nesefî, 'Kim genel imam olmaksızın ölürse bir nevi cahiliye ölümü üzere ölür'²⁵ teşvikkâr hadisinden hareket ederek imam atamasının vacip olduğuna hükmetmiştir. Bu hüküm ulemanın görüşlerinin vacip hükmüdür. Yine ona göre, imam, ahkâmı uygulamaya imkân bulacak şekilde her zaman zahiren mevcut olmalıdır.²⁶ Çünkü halkların maslahatı esastır. Haklar yönetim boşluğundan dolayı karambole bırakılamaz. Nesefî'nin gaip imam nazariyesine katılmadığı bu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çünkü gaip imam nazariyesinde imamın ahkâmı uygulamada bir rolünün olmadığı açıktır. Dolayısı ile Rafizilerin çıkışını beklediği gaip imam²⁷ görüşü Nesefî'ye göre amacına ulaşmadığından batıldır.

Müslümanlar arasında yönetim anlayışında emir ve yasakların yeryüzünde Allah'ın dilediği şekilde icrasının gerektiği böylece, Allah-insan ilişkisinin O'nun rızasına uygun yürümesi benimsenmektedir. Aynı anda iki imam atamayı Nesefî de, yönetimde beklenen sahabe icmasına ters düşme²⁸ diye telakki etmektedir. İki imam atamanın Müslümanların parçalanmasına sebep olacağı da bilinen bir gerçektir. Çünkü aynı anda atanmış imamlar arasında anlaşmazlıklar çıkması olasıdır.

İmamet akdinden sonra diğer bir kimseye akdedilse bâğî hükmü ile itaate lâıyk görülmez. Bu klasik izahların günümüzde ekonominin, nükleer ve konvansiyonel silahlarla ve güdümlü füzelerle halkların istikbalinin ne derece tehlikeye düşeceği hesap edildiğinde ne denli doğru tespit anlaşılır. İmamet seçiminde yetkili kimseler salih bir kimseye akdetse, ondan başka salih bir kimse ile akit de bulunsa aralarında uzlaşma aranır. İmamete kim daha lâıyk ise ona akdedilir.²⁹ İllaki istikrar aranır. Bu arada din emniyeti de halkların en önemli haklarındanıdır. Yöneticiler halkın inancına dair ahiret hayatlarını tehlike atmaktan da imtina etmelidir.

Mezhep salıklarından farklı şahsiyetler seçim şekli konusunda çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Ebu Abbas Kalânîsî (V. 869), iki imam olduğunda kura çekilir. Kurada kime isabet ederse imam olarak o atanır demektir. Ebu Kasım Ka'bî'nin (V. 887) de bu görüşte olduğu söylenmektedir.³⁰ Nesefî bu görüşe katılmamakla beraber en son şartlarda gönül rızası olması için böyle bir yönteme bizce de başvurulabilir der. Rafiziler bir anda iki imam atanmasının mümkün olduğunu söyler. Kerrâmîler de aynı anda Hz. Ali (v. 661) ile Hz. Muaviye'nin (v. 680) imam olarak atanmalarının uygun olduğunu söyler. Aynı anda iki imam nasbının akılca saçma ve batıl olduğu ortadadır.

Bu çözüm önerileri yönetim şeklinin dinde bir tip olmadığını ispat etmektedir. Dinin bağlayıcılığının olmadığına işaretidir. Maslahata göre seçim yapıldığını gösteren çözüm önerileridir.

g. İmamın Vasıfları

Allah-insan ilişkisinde mükemmele ulaşmak için imamette de en salih olan yol aranmıştır. Bunun için temelde iki yol izlenmiştir:

1. Kabile ve nesep yönünden.
2. İmamda bulunan vasıflar yönünden.

²³ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 218.

²⁴ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 220.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, Ahmet b. Muhammet (h. 1313). *Müsned*. I-VI, Kahire: Meymeniyeye, III, 446; Nesefî. *Tebşıra*. II, 824.

²⁶ Nesefî. *Tebşıra*, II, 825.

²⁷ Topaloğlu, Bekir (1981). *Kelâm İlmi Giriş*. İzmir: Damla Yayınları, s. 211.

²⁸ Nesefî, *Tebşıra*, II, 826; Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn (h. 1369). *Kitâbu'l-İrşâd*, Mısır: M. Yusuf Musa ve Abdülmümin Neşri, s. 425.

²⁹ Bardakçı. *El-Kıfaye Fi'l-Hidaye Tercemesi*. s. 90.

³⁰ Nesefî. *Tebşıra*. II, 826.

Rafiziler, nesep yönünden Beni Haşim'e, daha sonra Hz. Ali çocuklarına imameti uygun görmüşlerdir. Ravendiler, imamette veraset yolunu uygun görüp onu da Abbas ve oğluna hasretmişlerdir. Dirâriye, Kureyşî olmayanlara hasrederken Ka'bi, Kureyşî olanlara hasretmektedir. Ka'bi bir fitne ihtimali olursa Kureyşî olmayana da imamet hasredilebilir demiştir.

Tüm bunlara karşılık Ehli Sünnet, 'İmamet Kureyşî içindedir'³¹ hadisinden hareketle Nadr b. Kinane'ye has kılmıştır. Bir boy ve kol ayırımı yapmamıştır. Çünkü yukarıda görüşleri belirtilen grupların iddiaları dört halifenin hilafetlerinin sübut bulmasıyla merdud hale gelmiştir.

Nesefî'nin görüşlerine tabi olduğu mezhep önderi Ebu Mansur el-Mâtürîdî (V. 944) de müttaki olmak, vera' sahibi olmak, basiret sahibi olmak ve maslahatı bilme yöneticide aranmalı demektir.³² Emanet vasfı ancak takva ile var olabilen bir vasıftır. Bu vasıf müttaki olmanın zımında kastedilir. Nesefî, Peygamberin hilafeti Kureyş'e has kılmasında bu vasıfların göz önüne alındığı yorumunu yapmaktadır.

İmametın iki yönü vardır. Bunlardan: Birincisi, dinî yönüdür. İkincisi, mülkiyet (iktidar) ve siyaset yönüdür.³³

Din işleri bilindiği gibi peygamberlere has olan yöndür. Ama peygamberler hem dinî hem de siyaset yönü deruhte edebilirler. İktidar ve siyaset yönü ise hükümdarlara hasır. Hükümdarın 'dinî yön' olan peygambere has olan yöne malik olması gerekmez. Çünkü peygamberlik istemekle elde edilen bir makam değildir.³⁴

Nesefî, kendi mezhebinin mütekellimlerinden çoğunun, yöneticinin Kureyş'ten olmasını kendilerinden bir anlamlandırmanın sonucu değil 'İmamet Kureyş içindedir' hadisine binaen olduğunu söylemektedir.

Yöneticinin Kureyşiliği dışında liyakat bakımından kelamcılar ve hadisçiler imamı üç kısımda değerlendirilirler:

Birincisi, helal, haram ve müçtehitlerin sonlandırdığı ahkâm bilgisine sahip olması,

İkincisi, şahitliği kabul edilecek derecede olup adalet ve vera' sahibi olması,

Üçüncüsü, siyaset ve yönetim taktiklerine vakıf olmalı.³⁵ Bunlara ilaveten imam, insanların mertebelerini bilmeli ve onları korumalıdır. Ayrıca harp ve harp taktiklerini bilmelidir.

Mutezileden Kadı Abdülcebbar (V. 1024), aynı görüşlere katılır ve hayâsızlığı zahir olan bir kimsenin ise yönetim velayetine izin verilmesinin uygunsuzluğunu ekler.³⁶ Yönetici adayında uygun sıfatların varlığını Hz. Ebubekir'in hilafeti gibi algıladığı anlaşılmaktadır.

Ebu Mansur Mâtürîdî, imametın Kureyş'e aitliğini söylemekle birlikte helal ve haram hükümlerini bilme, adabı muâşeret ve muamelelerde düzenli olma, himmet sahibi, tama' ve pisliklerden nefsinı koruyan, eli açık, avreti bakımından iffetli, adil, vera' sahibi, iradesi güçlü olup kötülük yapmama karakteri olan, zalime karşı mazlumu koruyan, ordu donatan, cesur, atılgan, harp hilesini bilen, asker sevkiyatına kudreti olan, yumuşak davranabilen, siyaset sebeplerine kaim olan gibi daha birçok konular imamete aday olandan istenilen şeyler³⁷ cümlesindedir, diye ilave etmektedir.

Önemli olan, bu şartlar varsa imamet akdine uygun olur, olmayan bir şey varsa imamet münakit olmaz diye bir hükmün İmam Mâtürîdî'den varit olmayışıdır. Nesefî'ye göre kendilerinden böyle bir söz söyleyen olmamıştır. Aksine onlara göre bir kadı bile bir günah işlerse azledilmez. Kadı olarak görevini ifaya devam eder. Halkın ıslahı adına işleyen yönetim hata yapmakla suçlanıp görevsiz kılınmaz. Ehveni şerreyn ihtiyar olunur. Bunu itikadi mesele gibi telakki edip toplumun tekfire meyline imkân tanınmaz.³⁸

Bir diğer şart da 'imam müçtehit olmalıdır' şartıdır. Bu şart, olmazsa olmaz şartlardan değildir. Çünkü Raşit Halifelerden sonra birçok halife bu şartı haiz olmamakla beraber halifelikleri akdedilmiştir. İslâm tarihinde bir kadı müçtehit değilse de kadılığı devam etmiştir. Ama halife hükmetme yetkisi baki kalmakla beraber başkasından bilgilenmek suretiyle görevini ifa edebilir. İmam, kadı uygulamasında olduğu gibi başkasından bilgi konusunda yararlanmak suretiyle imametini devam ettirir. İnsanların yararına olan durum bu haliyle de devam edebilir. Modern dönemlerde yöneticinin her konuda derinliğine bilgi sahibi olması düşünülemez. Ama bilgiye ulaşma yollarını kullanmak yöneticinin kabiliyetleri arasında olmalıdır.

³¹ Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac (1955). *Sahih-i Müslim*, Tah. Muhammed Fuad Abdü'l-Baki, Beyrut: Daru İhyai'l-Küttübü'l-Arabiyyi, İmaret 3, (1819).

³² Nesefî. *Kitâbu't-Temhîd*. s. 397.

³³ Cüveynî. *Kitâbu'l-İrşâd*. s. 426.

³⁴ Gölcük-Toprak (1991). *Kelâm*. Konya: Tekin Kitabevi, s. 282.

³⁵ Nesefî. *Tebstra*. II, 832.

³⁶ Kadı Abdülcebbar. *Şerhu'l-Usulü'l-Hamse*. s. 753.

³⁷ Nesefî. *Tebstra*. II, 832.

³⁸ Topaloğlu. *Kelâm İlmi Giriş*. s. 276.

Ahkâmı icraya muktedir idareci, siyasetçi olması, mazluma insafı olması, darı İslâm sınırlarını muhafaza etmesi, askeri güce hâkim olması, gibi şartlar olmazsa olmaz olan temel şartlardandır. Çünkü bunlar olmazsa imametden beklenen şeyler hâsıl olmamıştır. Bir diğer ifade ile insanların yararına olan şartlar bunlar olmaksızın icra edilemez.

Rafizilerin imam her türlü işin bilgisine sahip olmalı şartı bu aşamada gereksizdir. Çünkü Rafiziler, İmam sopa vurma veya gaip bilgisine sahip olmalı der. Hatta imamın köpeğinin masum olması gerekir diyecek kadar ileri gitmişlerdir. Yöneticide bu derece ileri fikirler edinmek dinin asıllarında farklı olmaktan kaynaklanmaktadır. Lakin İslam dünyasındaki çalkantılı dönemler farklı fırkaların mensuplarına halkların haklarının sağlanması adına bu talepleri mecbur kılmıştır.³⁹

İmamet, peygamberliğin hilafetidir, diyerek peygamberlik ve hilafeti aynı kabul etmek de haddi aşmaktır. Devlet yönetiminden sorumlu olan kimse, dünya bilgisi ve gaibi bilmeli demek bu manaya gelmektedir. Hâlbuki Peygamber (a.s.) 'Ben sizin dininizi en iyi bilenim. Siz ise dünyanızı daha iyi biliyorsunuz'⁴⁰ buyurmuştur. Herhangi bir insan ve yönetici hiçbir zaman ilahi parça olamaz. Ancak insan insanî olabilir. Antropolojinin tespit ettiği esaslar yönetimden sorumlu olan için de geçerlidir.

Zamanın en faziletli insanını imam tayin etme diye bir şart da uygun değildir. Neseфі, kendilerince böyle bir şartın olmadığını belirtmektedir. Ebu Mansur el-Mâtürîdî'nin de bu fikirde olduğu belirtilmektedir.⁴¹

Bir eleştiri yapılacak olursa, kimin faziletli, kimin en faziletli olduğu konusundaki bilgi izafi, içtihadî, ve zanna dayalı bilgidir. Allah katında en üstün kimdir? sorusunun cevabını insan bilme kudretinde değildir. Ancak o, üstün vasıftaki insanların Allah katında üstün olduğu hükmünü bilir.

Allah zamanın en üstün insanını peygamber olarak seçmiştir. Allah her şeyi en iyi bilendir. Ama imamet için en faziletliyi bilme ve atama insan için imkânsız olan bir durumdur. İnsanlar zahirde en iyiye tabi olurlar. Gaibi bilmekten yoksundurlar. İnsanın epistemolojik yapısında bu imkânsız bir durumdur. Ancak seçilmiş peygamberler Allah'tan aldıkları haberle buna muttali olabilirler. Dolayısıyla 'hilafet seçimle ve akitedir.'⁴²

Bazıları ise imamet ile peygamberlik makamını kıyaslamakla en faziletli olan imamete lâyıktır görüşüne sahip olmuşlardır. Eş'arî (V. 935) bu görüşün temsilcilerinden biridir.

Neseфі ve çevresi, Hz. Ömer'in ta'n altında kalmamak için kendinden sonra hilafete gelecek kişiyi - kendisi 'en faziletli' ortamı hazırlamayıp- altı kişilik⁴³ bir heyetin yetkisine devredip bir nevi seçim sistemi getirdiği görüşüne sahip olmuştur. Bu durum, yönetimde yasaların uygulanmasının daha önemli olduğunu gösteriyor. İmamın şahsiyeti ile ilgili şartlar bu sebeple tamamıyla öne geçirilmemiştir. İnsanların zararına olabilecek yöneticiden kaynaklanan fitneler böylelikle engellenmek istenmiştir. Yöneticilik vasfı olan ve yönetilenlerin bu konuda payını alabilen bir imam önemlidir.

İmamın masum olması konusuna gelince, Neseфі ve arkadaşları böyle bir şart getirmemişlerdir.⁴⁴ İsmet sıfatı imamların değil, peygamberlerin sıfatıdır. İmamı seçen kimselere de vahiy gelmemektedir. Sanki vahiy geliyormuş gibi masum imam seçme sorumluluğu üstlenmeleri 'Allah, bir cana ancak gücü nispetinde olanı yükler.'⁴⁵ âyeti ile batıl olur.

İnsanlar, yeryüzüne gapten haber getirmemiş bilakis, peygamberlerin getirdiklerine tabi olmuşlardır. İnsanlar amelle mükellef oluyor ve Allah'tan ceza veya sevaba nail oluyorsa imamların da statüleri aynıdır.

Sosyal olayların düzenli olması insan hayatı için o kadar önemli olmalı ki Neseфі bu konularla alakalı olarak er-Reddü ale'l-Batıniyye ve'l-İfsad li Hüdayi Ehli'l-İlhâd isimli kitabı kaleme almıştır.⁴⁶

h. Peygamber Sonrası Yönetim ve Yönetici Tartışmasının Pozitif Etkisi

Hz. Peygamber vahiy yoluyla insanları irşat etmekteydi. Onun bu sıfatını normal insanların durumundan ayırt etmek gerekir. Ama o kadar da kolay bir mesele değildir. İnsanların peygamberi algılama farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bir kısmı kabilelerin başarılı kimsesi, bir kısmı şehirlerinin başarılısı, bir kısmı Arapların başarılısı, bir kısmı kişisel becerileri olan birisi, bir kısmı da peygamber olarak telakki edebilir. Bu telakkiler Hz. Peygamberin vefatıyla beraber tartışmasız devam edecek olursa en vahim durum olur. Peygamberin vefatıyla tartışmasız ortam yerine belli düzeyde tartışma devam etmiştir.

³⁹ Topaloğlu. *Kelam İlmi Giriş*. s. 210.

⁴⁰ Müslim. *Sahih-i Müslim*. Fezail, 141, s. 1836; Neseфі, *Tebstrâ*, II, 833.

⁴¹ Neseфі. *Tebstrâ*. II, 834.

⁴² Neseфі. *Tebstrâ*. II, 835.

⁴³ Neseфі. *Tebstrâ*. II, 834.

⁴⁴ Neseфі. *Tebstrâ*. II, 836.

⁴⁵ Bakara, 2/285.

⁴⁶ Neseфі. *Tebstrâ*. II, 837.

Tartışmalarla Hz. Peygamberin vahiy alma yönü gündeme gelerek semai olanla semai olmayan ayrılmıştır. Bu gerçekten insanlık için bir rahmettir.

i. Yönetimde Dinin Yeri

Ümmetim şerde ittifak etmez. Sözü çerçevesinde yönetimin kötülüğe meyli tasavvur olunmamıştır. Ama daha sonraları yönetimin başka inanç ve menfaat odakları tarafından içine müdahale edilmesiyle yönetim bir hayli zorluklarla karşılaşmıştır.

Tarih boyunca Emevi Devleti sonu ve Abbasi Devleti başlarında diğer din ve meslek sahipleriyle temas haline geçilince tartışmalar ve de mezhep anlayışları teşekkül etmiştir. Dinin asıllarının muhafazası adına örneğin Ehli Sünnet ve'l-Cemaat kavramı gündeme gelmiştir. Bu yüzyıllar boyu devam etmiştir. Felsefenin din eğitiminde yer alıp almaması konusunda farklı dönemlerde farklı uygulamalara rastlanmıştır. Günümüzde aynı saiklerle demokrasi ismine karşı güvensizlik oluşmuştur. Bunun sebebi demokrasi yoluyla başa geçenlerin halkların maddi ve manevi yapısıyla uyuşmayan kararlar almasıdır. Hz. Peygamber Medine yönetiminde farklı dinlerdeki vatandaşların hak ve hukukunu kendi taleplerine göre gerçekleştirmiştir. Ancak üzerinde anlaşılan anayasaya mutabık kalmamaları sebebiyle gerekli cezayı çekmişlerdir.⁴⁷ Müslümanlar kendilerinden bir yönetici seçemediklerinde din işlerinde kendilerinden dini yönetici seçme hakkı olmalarıdır. Müslümanların haklarını tanıyan yöneticiye sahip olmaları olmazsa olmazlarındandır. Devlet yönetiminde ise Müslümanların sosyal devlet imkânlarından eşit şekilde yararlanmaları gereklidir. Müslüman yöneticinin diğer dinlerin hukukunu sağlamaması halinde hak edeceği ceza Müslüman olmayan yönetici için de aynı geçerlidir. Müslümanlar açısından ise sosyal devlet sisteminin hâkim olduğu demokratik ülkelerde iktidara geçmeleri halinde örnek yönetici olup yönetimi Müslümanların güvenini devam ettirecek şekilde çalışmaları gereklidir.

Yönetim şeklinin ilanına gerek yoktur. Hilafete geçen kimsenin hilafet görevini ifa etmesiyle hilafet ismini kullanmadan hilafet görevini ifa aynı şeydir. Lakin ismin ümmet toplumlarını motivasyonu yadsınamaz. Bunun aksi hilafet ismi kabul görmeden ismin kullanımı da sosyal ve siyasi alanda olumsuz etkilere sebep olabilir. Tüm bu ayrıntılar isim müsemma ilişkisi bağlamında düşünülürse akide ile alakalı bir konu değildir. Müslümanların faydasına olan sosyal ve siyasi bir konudur.

Görüldüğü gibi farklı yönetim şekli ve atama modellerini ileri sürmek inanç bakımından bir problem oluşturmamaktadır. Farklı yönetim şekilleri mezheplerin kendi varlıklarını korumaya bağlı geliştirilmiştir. Dolayısıyla yanlış düşüncelerle beraber yönetim şekli de yanlış addedilmiştir.

j. Yönetici ve Yönetim İlişkisinde Seçim

Yönetici kendinden sonrakilere veya kendisiyle beraber yönetim şekli konusunda tasarrufta bulunabilir. Bu tasarrufunu milletiyle paylaşabilir. Bu durumlarda samimiyeti onun halkıyla bütünleşmesine sebep olabilir.

En çarpıcı örneği Medine'de halkın arasındaki anlaşmazlıklara hukuki çözümler aramasında, savaş kararlarını almada, Medine yönetiminde halkın sevgisine mazhar olmasında Hz. Peygamberde görmekle beraber, ondan sonraki halifelerde de aynı hususiyetleri görmek mümkündür. Sahabeler Hz. Ömer'in kendisinden sonra çevresindekilerden bazı şahısları yönetici olarak atamasını istediler ama o bu isimleri atamaktan geri durdu. Şura oluşturdu. Hz. Osman (V. 656), Ali (V. 661), Abdurrahman b. Avf (V. 652), Zübeyir b. Avvam (V. 636), Talha (V. 656), Sa'd b. Vakkas (V. 675) meşveret meclisidir. Abdurrahman b. Avf hakem tayin edilmiş, o da Hz. Osman'ı yönetici olarak seçmiştir. Ondan sonra da Hz. Ali'yi seçmiştir.⁴⁸

Nesefî kendilerinin, seçme yetkinliğine erişmiş bir makam tarafından devlet yöneticisinin seçimle yapılması gerektiği görüşünde olduklarını kaydeder. Ehli Sünnetin bu görüşe ulaşmalarının sebebi olarak Hz. Ebu Bekir'in seçimle devlet yönetimini devralmasını delil gösterir. Dolayısıyla Ehli Sünnete göre verasetle imam tayini uygun görülmemiştir.⁴⁹ Özetle belirtilecek olursa, Ravendiler, Hz. Abbas'ın veraset yoluyla imamete lâıyk olduğunu söylerken, Rafizilerden Carudiyye ve Zeydiler, Peygamber'in (a.) ismen değil de vasfen Hz. Ali'yi seçtiğine inanmaktadırlar. İmamiyye ise imametın verasetle olduğuna kail olanlardandır. Eğer, imamet verasetlidir denilirse, Hz. Abbas, Hz. Ali'den önce gelir. Dolayısıyla varis, müverrisin nassı ile mirastan başkasını mahrum bırakamaz.⁵⁰ Bu durumda Hz. Abbas'tan dolayı Hz. Ali'nin hilafetinde ısrar edilmemesi gerekir.⁵¹

k. Yöneticinin Azlı

Yönetimin sağlıklı olması amacıyla seçim yolunun daha iyi bir yol olduğu benimsenmiştir. Tayin yoluyla hilafet sübut bulmamıştır. Ehli Sünnet içinde yer alan Mâtürîdî Mezhebi ve onun devamcısı Nesefî,

⁴⁷ Özel, Ahmet (2015). *Yönetici Hazreti Peygamber Muhammed*. İstanbul: Küre Yayınları, Birinci Baskı, s. 49.

⁴⁸ Seyyid Bey(h. 1340). *Hilafetin Mahiyet-i Şeriyesi*. TBMM, 3 Mart 1340 İkinci Oturum, Ankara: s. 14.

⁴⁹ Taftazani, Ebu'l-Vefa (1980). *Kelâm İlminin Bellibaşlı Meseleleri*. Çev. Doç. Dr. Şerafettin Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yayınları, s. 37.

⁵⁰ Nesefî. *Tebstra*. II, 840.

⁵¹ Bardakçı. *El-Kıfaye Fi'l-Hidaye Tercemesi*. s. 89.

imamet konusunu itikâdî konular içinde saymamıştır. Fakat İslâm dünyasındaki siyasal ve sosyal olayların itikâdî esaslara yansımış olması onları da bu konuyla ilgilenmeye sürüklemiştir. Neseff'nin konuyla ilgisinin de bundan kaynaklandığı görülmektedir. Eşari Mezhebi'ni takip eden Cüveynî (V. 1085), el-İrşâd isimli eserinde ilk başlarda imamet konusunun itikâdî bir konu olmadığını ifade etmektedir.⁵² Tabii olan da imametın itikâdî bir konu olmadığınıdır. İdareci ile ilgili âyetlerin varlığını inkâr itikâdî bir durumdur, ama idare ile ilgili ayrıntılar itikâdî değildir. Neseff'nin imamet konusunda kelâm anlayışı bu merkezdedir.

Matüridi, adaletten ayrılan yöneticinin doğrudan mün'azil olmasının zorluğundan hareketle azil işine girişmek gerekir görüşünü savunur.

İmam Şafi'ye göre adaletten ayrılan yönetici doğrudan mün'azil olur. Bu durumda azletmek ve azil için girişimde bulunmak gerekmez.⁵³ Azletmenin karşısında oluşacak direnmenin topluma mal olacağı hasar göz önünde bulundurulmuştur. Günah işlemenin ölçüsü toplumda izafi olabileceğinden yöneticiye muhalefeti iyi yürütenlerce kullanılan bir araç haline gelmesi muhtemeldir. Yine bunun verdiği kaosun faturası topluma kesilecektir.⁵⁴ Hariciler için bu tutum en önde gelmektedir. Her küçük günahı küfürden sayma anlayışı her yöneticiyi yönetiminden azletmeye neden olabilecek seviyededir.

İnsanın sosyal yönü olmakla beraber bireysel yönünün de önemi ortadadır. İnsan kendi iç dünyasının verdiği kararlara bağlı olarak sorumlu olmaktadır. Bu yönüyle insanın psikolojisinin de bilinmesi gerekiyor. Kelâm İlmi'nde irade konusu üzerine bina edilen bu meseleler Psikolojik Açıdan Allah-İnsan İlişkisi konusudur.

1. Yönetim Modeli Daha İyi Yönetim İçin Olmalı

Yönetim modeli yönetime talip olan veya olacak olanın öngörüsüyle monarşik veya oligarşik bir faydayı sağlama amacına matuf ise kabul edilmesi imkânsızdır. Takiyye usulüyle bunu sağlamış olsa da bir süre sonra güveni yitirdiğinden sosyal ve siyasal kurumların çökmesine neden olur. Ülkenin geleceğini tehlikeye atar.

Aron'a göre, tek parti egemen değilse, resmi ideoloji yoksa devlet tüm kurumlarda etkin değilse, haberleşme devlet elinde değilse o sistem demokratiktir, aksi halde teokratiktir.⁵⁵ İyi sistemlerden beğenilmeyen, kötü sistemlerden beğenilen sonuçlar alınabilmektedir.⁵⁶ Ekonomiyi tek erdem edineneler için liberal sistemler en iyi ama başka erdemleri olan toplumlar için asla iyi değil.⁵⁷ Modern siyasal teamül demokrasi ekseninde kurulmak durumundadır. Onu dışladığımız zaman halkçılığın devletçilikle devletçiliğin laiklikle çeliştiğini görmek mümkündür. Demokrasi siyasal olguları hiç olmazsa toplum ekseninde kurulmasına referans sağlıyor.⁵⁸ Türkiye'de üniter bir cumhuriyet vardır, cumhuriyet seçkin bir yapı arz eder. Modern dünya demokratik yönetimi benimsemelidir. Oligarşik cumhuriyet hukuk sosyal ve demokratik olmayı engelleyen unsurdur.⁵⁹ Duverger'e göre sistemler gelişmemiş ve gelişmiş siyasal sistemler olarak taksim edilir.⁶⁰

B. YÖNETİMİN TEMEL ŞARTLARI

1. İstişare

Allah insanlara temel esasları belirtmek üzere Kur'an'ı indirmiştir. Peygamber kitap vasıtasıyla insanlardan ayırmıştır. Ama kitabın dışındaki konularda kitaba bağlılık açısından daha isabetli olmada yine insanlara öncülük etmiştir. Bunun haricindeki konularda ise kendisinin de bir beşer olduğunu söylemiştir. Bu münasebetle istişarenin⁶¹ önemi ortaya çıkmaktadır. İstişareyi de yine Kur'an emretmektedir.⁶² İnsanları her işine cevap verilmediğine göre insanların tecrübi ve kesbi kazanımlarına başvurulması gerektiği anlaşılmaktadır.

2. Adalet, Melik veya Sultanlık Tanımlaması

Dört mezhebin görüşüne bakıldığında yöneticilerin âlim ve adaletli olmaları gerekmektedir. Eğer yönetici bu iki özellikten mahrumsa melik veya sultan diye vasıf olunur. Yöneticilerin milletin kendi arzusuyla seçilmesi önemlidir. Ama Emevi ve Abbasi idarecileri millet arzusuyla seçilmediğinden saltanat

⁵² Cüveynî. *Kitâbu'l-İrşâd*. s. 410.

⁵³ Seyyid Bey. *Hilafetin Mahiyet-i Şeriyesi*. s. 15.

⁵⁴ Bardakçı. *El-Kıfâye Fi'l-Hidaye Tercemesi*. s. 88.

⁵⁵ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 220.

⁵⁶ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 225.

⁵⁷ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 222.

⁵⁸ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 263.

⁵⁹ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 271.

⁶⁰ Aydın. *Siyasetin Sosyolojisi*. s. 219.

⁶¹ Şura, 42/38.

⁶² Seyyid Bey, *Hilafetin Mahiyet-i Şeriyesi*, s. 16.

idaresi ismi altındadır. Yönetilenlerin seçimiyle olmaması bile bu anlama sevk etmiştir. Davud peygamber hakkında nazil olan ayetin muhalifinden de anlaşılabilir. ⁶³

Halkın sevdiği idarecinin değişmesi: Halk bir idareciyi sevdiğinde o sevgiyi bir anda değiştirmesi zor olur. Hz. Peygamberden sonraki halifelerin her biri bir takım sahabeler tarafından daha kabul görüyordu. Onların değişmesi anında fikirlerini veya sözlerini değiştirmelerini gerektirecektir. Ama bu değiştirme uzun zaman gerektirir. Özellikle Hz. Peygamberin torunları söz konusu olursa duygusallığın ortaya çıkacağı muhakkaktır. Bireysel olarak bu duygular kontrol edilebilse de toplumsal olarak farklı mecralara sürükleyebilir. Ki farklı mecra olarak mezheplerin doğmasına sebebiyet vermiştir.

Yönetim şekli yönetimde model arayışı olup itikadi zorunluluğu olmadığından en iyi şekil tespiti anında bir üst versiyonuna geçilmesinde mahsuru yoktur.

Sonuç

Yönetim, yönetici ve yönetim şekilleri üzerine tarih boyunca konuşulmuş halen de konuşulmaya devam edilmektedir. Bu tartışmaların odağında ise Batı ve İslam dünyasının yönetime dayalı geçirdiği evrimdir. Batıda yönetim ve kilise iki devletli bir idare sistemi olmuş din devletten tamamıyla çekilmiştir. Pozitivist ve seküler bir dünya sistemi kurulmuştur. Böyle bir dine gerek duyulmaz hale gelmiştir. Din, insanlar üzerinde bir yük olmaktan uzak değildir. Din devletin kontrolüne alınmıştır. Tümüyle menfi oluşumdur demek de yanlıştır. Nasıl ki yönetimde yönetici tam yetki sahibi olması gerekiyor ve bu sebeple başkanlık sistemi öneriliyorsa din-hayat ilişkisi var olduğu için dini bir mal gibi şahısların şahsi emellerine teslim etmemek gerekmektedir. Yönetim biçimlerini inkâr etmek yerine en uygun olan yönetim şeklini ikame etmekten kaçınılmamalıdır.

Sizden olan emir sahiplerine itaat etmek itikadi bir konudur. Hilafet meselesi itikadi bir konu değildir diyerek bağımsız halde düşünme hüküm olarak yanlıştır. Hâlbuki bu yargı konunun hangi kısmının itikadi hangi kısmın itikadi olmadığına anlaşılmasına engeldir. 'Sizden olan emirlere itaat et' ilahi emri kelam ilmince itikadidir. Emir seçme biçimi ise itikadi değildir. Ama emir seçme şekli Kur'an'da değinilmeyen bir durum ama kelam ilmi içinde kısaca olsa da tartışmalardan uzak kalmamaktadır. Böyle olması ortak aklın gereği her topluluğun kendi meselelerini yönetecek bir yönetici seçme zorunluluğudur.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammet (1969). *Risaletü't-Tevhid*. İskenderiye: Muhammet Vecih Bekri Hediyesi.
- Ammara, Muhammed (2000). *Mu'tezile ve Devrim*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Aydın, Mustafa (2005). *Siyasetin Sosyolojisi Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Bardakçı, Sefa (2019). *El-Kifaye Fi'l-Hidaye Tercemesi*. Ankara: SAGE Yayınları.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn (h. 1369). *Kitâbu'l-İrşâd*. Mısır: M. Yusuf Musa ve Abdulmümin Neşri.
- ..... (1992). İmamü'l-Haremeyn. *el-Akide'tü'n-Nizamiye*, Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas.
- Girdi, Sırrı (h. 1303). *Arâu'l-Milel*. İstanbul: Maarif Yayınları.
- Gölcük-Toprak (1991). *Kelâm*. Konya: Tekin Kitabevi.
- Ebu Davut, Süleyman B. Eş'as (1952). *Sünen*. I-II, Kahire.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmet b. Muhammet (h. 1313). *Müsned*, I-VI, Kahire: Meymeniyeye.
- Hilmi, Mustafa (2004). *Esraru'l-hafiyeye*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Teymiye Ebu'l-Abbas (1983). *Es-Siyasetü's-Şer'iyye*. Beyrut: Birinci Baskı, Darü'l-Afaki'l-Cedide.
- İci, Kadı Abdurrahman Ahmet (Tarihsiz). *el-Mevakif Fi İlmi'l-Kelam*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Kutluay, Yaşar (1965). *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*. Ankara: AÜF Yayınları.
- Kadı Abdülcebbar (1996). *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*. Tah. Abdülkerim Osman, Kahire: Mektebetü'l-Vehbe.
- Maverdi, Ebu Hüseyin Ali b. Muhammed (1989). *Kitabü'l-Ahkami's-Sultaniye ve'L-Velayati'd-Diniye*. Tah. Dr. Ahmed Mübarek, Kuveyt: Mektebetü İbn Kuteybe.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac (1955). *Sahih-i Müslim*, Tah. Muhammed Fuad Abdü'l-Bakî, Beyrut: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyi.
- Nesefî, Ebu'l-Muin (1993). *Tebziratü'l-Edille*. Tah. Klaud Selame, II Cilt, Dimeşk.
- Sezen, Yümni (1990). *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*. İstanbul: Marmara İlahiyat Yayınları.
- Seyyid Bey (h. 1340). *Hilafetin Mahiyet-i Şer'iyesi*. TBMM, 3 Mart 1340 İkinci Oturum, Ankara.
- Topaloğlu, Bekir (1981). *Kelâm İlmi Giriş*. İzmir: Damla Yayınları.
- Taftazani (1980). *Kelâm İlminin Bellibaşlı Meseleleri*. Çev. Doç. Dr. Şerafettin Gölcük, İstanbul: Kayhan Yayınları..
- Özel, Ahmet (2105). *Yönetici Hazreti Peygamber Muhammed*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Yazır, Muhammed Hamdi (Tarihsiz). *Elmalî Tefsiri*. X Cilt, İstanbul: Eser Kitabevi.

⁶³ Sad, 38/26.